

Jan Eichler, Lukáš Tichý: USA a Ruská federace: Komparace z pohledu bezpečnostní a strategické kultury.

1. vydání. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013, 318 stran, ISBN 978-808-7558-164 (signatura knihovny ÚMV 60 150 PK).

Téma bezpečnosti je v oboru mezinárodních vztahů jedno z nejdůležitějších a pro mnohé i z nejzajímavějších. Především bezpečnostní politika dvou významných aktérů mezinárodních vztahů, jediné světové supervelmoci, Spojených států amerických, a největšího státu světa s druhým nejrozsáhlejším jaderným arzenálem na světě, Ruské federace, je široce sledována. Monografie *USA a Ruská federace – komparace z pohledu bezpečnostní a strategické kultury* autorů Jana Eichlera a Lukáše Tichého se proto řadí mezi očekávané a přínosné knihy z produkce Ústavu mezinárodních vztahů. Oba autoři se dlouhodobě věnují bezpečnostním studiím. Jan Eichler, výzkumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů je čtenářům zajímavým se o bezpečnostní problematiku dobře znám, například jako autor monografie *Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR* (Eichler 2011a), na kterou nejnovější publikace navazuje a z níž přebírá nemalou část textu o bezpečnostní strategii USA. Lukáš Tichý, který je v Ústavu mezinárodních vztahů doktorandem, se věnuje zejména otázkám energetické bezpečnosti a vztahům Ruské federace s Evropskou unií, viz například *Komparace cílů energetické politiky EU a Ruska* (Tichý 2014) či *Controversial Issues in the EU–Russia Energy Relations* (Tichý 2012).

Nedá se říci, že by současná česká odborná literatura zanedbávala témata týkající se bezpečnostní politiky Ruské federace či USA. Stačí připomenout práci Emila Souleimanova (2012, 2003) či právě Jana Eichlera (2011a, 2011b). Ovšem publikace, jež by nejen zahrnovala problematiku obou těchto mocností, ale zaměřovala se přímo na komparaci bezpečnosti politiky těchto států, se na našem trhu neobjevuje. Kniha Jana Eichlera a Lukáše Tichého poskytuje pro takovou komparaci jednoznačně definovaná a inovativní kritéria a metody.

V první kapitole knihy je pozornost věnována rozboru ontologické pozice, metodologii, již text používá, a teoretickým východiskům. Monografie je případovou studií a používá komparativní metodu v rámci *Foreign Policy Analysis*. Nemalou část první kapitoly věnovali autoři vysvětlení pojmů, které při komparaci bezpečnostní a strategické kultury USA a Ruské federace používají, a to např. unilateralismus, multilateralismus, strategie, militarismus a další. Definují termín aktér mezinárodních vztahů, a ty dělí na statutární a revizionistické. Podrobně rozebírají Nyeův koncept *soft a hard power* a jejich kombinaci, tedy *smart power*.

Jedním z nástrojů, které autoři při analýze používají, je mentální model, jenž odráží vztah aktérů k vnějšímu prostředí a jejich přístup k povaze bezpečnostních hrozeb, původcům hrozeb a spojencům či mezinárodním organizacím. Aktéři je vždy mohou vnímat na škále mezi dvěma krajnostmi. Přístup k charakteru bezpečnostních hrozeb tak může oscilovat od vnímání hrozby jako méně naléhavé, již je možno eliminovat diplomaticky, až k hrozbě chápané jako existenciální, kterou je nutno naléhavě řešit i za použití vojenské síly. Obdobná škála se vztahuje i k vnímání původců hrozeb, kteří mohou být na jedné straně považováni za protivníky, s nimiž je možno jednat, ale v opačném extrému jsou vnímáni coby nepřátelé, proti kterým je nutno použít vojenskou sílu. Třetí hodnotící škála se týká shody s postoji spojenců a mezinárodních organizací v klasifikaci dané hrozby. Buď se může jednat o naprostou shodu a z ní vyplývající spolupráci na poli bezpečnosti, či na druhé straně se může dospět k otevřenému nesouladu a z toho vyplývajícím boji bez ohledu na stanoviska a zájmy ostatních.

Tímto prizmatem pak autoři hodnotí bezpečnostní a strategickou kulturu USA a Ruské federace. Jisté dichotomní nastavení těchto pojmů si sice vynucuje určité zjednodušení

skutečnosti, umožňuje však poměrně podrobnou analýzu problematiky. Textu se tím také daří vyhnout jisté vágnosti, k níž některé komparativní studie sklouzávají. Zde autoři neváhají podle nastavených kritérií aktéry poměrně nemilosrdně hodnotit. Například politiku 43. prezidenta USA George W. Bushe označují vzhledem k islámskému světu až za „revizionisticky posedlou“ a kladou jí za vinu „rozsáhlou destabilizaci celého islámského světa“ (s. 93).

Autoři v kapitole druhé a třetí sledují vývoj bezpečnostní a strategické kultury Spojených států amerických a Ruské federace. V případě USA sahají hlouběji do minulosti, a to až na počátek dvacátého století. Hlavní emfáze je ale v obou případech kladena na období po skončení studené války, v USA se zvláštním důrazem na období vlády posledních dvou prezidentů, George Bushe mladšího a Baracka Obamy, u Ruské federace se jedná o vládu Borise Jelcina, Dmitrije Medveděva a Vladimira Putina. Zatímco v případě druhé kapitoly se autoři odvažují podle nastaveného metodologického aparátu USA vcelku ostře hodnotit, obdobně razantní kritika absentuje v rámci třetí kapitoly o Ruské federaci, kde autoři na jedné straně vyzdvihují ruský multilateralismus, například v postoji Ruska vůči vojenskému zásahu proti Iráku roku 2003, na straně druhé ovšem hodnotí unilaterální odstoupení Ruské federace od Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě jako demonstraci „ruské deliberující pozice“ a „zvýšené asertivity“ (s. 175).

Za hlavní přínos monografie je možno považovat kapitolu čtvrtou, jež má syntetizující charakter a zabývá se komparací bezpečnostní a strategické kultury USA a Ruské federace v letech 1991–2012. Kapitola rozebírá šest klíčových událostí, jež ve zmiňovaném období významným způsobem ovlivnily mezinárodní bezpečnostní vztahy nejen USA a Ruské federace, ale i celosvětově. Kapitola jasně dle nastavených kritérií hodnotí, zda měly státy blíže spíše ke kooperativnímu či konfrontačnímu přístupu a jak jednotlivé události jejich přístup formovaly. Vystupuje zde do popředí strukturalistický postoj autorů k mezinárodním vztahům. Autoři vybrané aktéry hodnotí především z hlediska jejich postavení ve struktuře mezinárodních vztahů, jež do velké míry determinuje jejich postoje, cíle i chování. Podobný postoj k mezinárodním vztahům zastával například Immanuel Wallerstein (2004) ve své teorii světového systému či Kenneth Waltz v Teorii mezinárodní politiky (1979). Strukturalisté jsou často kritizováni za to, že přehlížejí vliv jednotlivých aktérů na mezinárodní vztahy a kladou přílišný důraz na vliv struktury samé. Autoři se tomu úspěšně vyhýbají selektivním využitím individualismu, kdy analyzují jednotlivé aktéry a jejich nejvyšší představitele.

Prvním takovým milníkem se stala operace Pouštní bouře (Operation Desert Storm 1991), v níž se jasně projevila tendence ke kooperaci patrná již na konci osmdesátých let minulého století. Pouštní bouře byla charakteristická širokou multilateralitou, účastnily se jí nejen USA a Sovětský svaz, ale též vojska Severoatlantické aliance i bývalé Varšavské smlouvy, stejně jako jednotky z Afriky, Asie, Austrálie a Latinské Ameriky. Postoj bývalých nepřátel zde získal téměř výhradně kooperativní charakter a změnil se zcela též postoj k Organizaci spojených národů, kde USA i SSSR společně vyzvaly Radu bezpečnosti k přijetí opatření, jež by vedla k ukončení irácké okupace Kuvajtu.

Za druhou určující událost monografie považuje doktrinální debaty v USA a následně i v Ruské federaci po náhlém ukončení studenovélečné konfrontace. Rozpad SSSR a následné oslabení moci Ruské federace jako jeho nejsilnějšího nástupce zanechalo Spojené státy v pozici jediné světové supervelmoci, která pokrývala celé spektrum moci (s. 235). Charakteristické pro USA bylo v tomto období hledání cesty mezi kooperativním multilateralismem a konfrontačním unilateralem. Sílicí neokonzervatismus v USA volal spíše po druhé z možností a rovněž Ruská federace se v tomto období začíná odklánět od westernizačního přístupu směrem k etatismu a civilizačnímu způsobu myšlení. Ruská federace se snaží být „vyvažující velmocí“ v multipolárním světě. Klade důraz na kvalitu ozbrojených sil jako prostředku obrany státu a svých zájmů. Jaderný arzenál se pro Ruskou federaci stává pojistkou proti nukleárnímu i konvenčnímu útoku. Oba státy tak na

škále ustupují od téměř bezvýhradné spolupráce směrem ke konfrontačnímu pojetí obranné politiky.

Za další přelom autoři považují válku v Kosovu, a především operaci Spojenecká síla (Operation Allied Force) 1999, tedy letecký zásah NATO proti jugoslávské vládě. Ruská federace tehdy v Radě bezpečnosti OSN spolu s Čínou vetovala souhlas s vojenskou intervencí. Tento konflikt byl vyústěním poměrně pomalé prokonfrontační proměny bezpečnostní politiky obou států a měl značný dopad na rusko-americké vztahy i na celkovou atmosféru mezinárodních vztahů na samém sklonku dvacátého století. V ruských očích tím byly potvrzeny obavy z východního rozšiřování Severoatlantické aliance, která neváhala použít vojenskou sílu za hranicí svého obranného limitu. Ruská federace, která se zásahem v Jugoslávii nesouhlasila, měla na vývoj událostí jen minimální vliv, což ji vedlo k přesvědčení, že je třeba začít znovu budovat ztracený velmocenský status.

Významným předělem americké bezpečnostní politiky se staly teroristické útoky z 11. 9. 2001, které se odrazily především ve dvou strategických dokumentech, a sice v Národní bezpečnostní strategii USA z roku 2002 (National Security Strategy) a v Národní strategii boje proti šíření zbraní hromadného ničení (National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction) z téhož roku. Oba dokumenty znamenaly značný příklon Spojených států ke konfrontační politice a unilaterálnímu přístupu, což se potvrdilo při operaci Trvalá svoboda (Operation Enduring Freedom) v Afghánistánu roku 2001 a ještě více při operaci Irácká svoboda (Operation Iraqi Freedom) 2003.

Značná část textu je věnována hodnocení Bushova revizionismu v arabském islámském světě a reakci Ruské federace včetně jejího vlastního přístupu k hrozbě terorismu. Rusko podpořilo operaci Trvalá svoboda v Afghánistánu především z pragmatických důvodů. Slibovalo si následnou podporu USA pro svou vlastní protiteroristickou politiku a zejména pro svůj postup proti Čечensku. Ruská federace se ale postavila proti americkému zásahu v Iráku, který vnímala *de facto* jako snahu USA o oslabení ruské politické, vojenské i ekonomické moci ve světě. Konfrontační přístup se stupňoval v souvislosti se snahou USA o umístění radarové základny do střední Evropy a vyvrcholil při rusko-gruzinském konfliktu. Poslední významnou událostí, na niž se rozbor zaměřuje, je přehodnocování Bushovy doktríny a zejména Obamův opětovný příklon ke kooperaci a multilateralismu. Důraz je kladen na pokrok týkající se jaderných zbraní a negativní bezpečnostní záruky, jež Barack Obama přislíbil nejaderným zemím. Rusko na tento obrat reagovalo pokusy o opětovné sblížení se Západem a zejména s USA, nejen na poli bezpečnostním, ale především ekonomickém a politickém.

Ve výčtu významných událostí čtvrté kapitoly postrádám tzv. arabské jaro. Ačkoli se mu kapitola o Ruské federaci věnuje poměrně podrobně, americký postoj je omezen pouze na zásah v Libyi, kde je demonstrována Obamova snaha o multilateralismus a postup podle mezinárodního práva. Problematickým bodem přístupu Ruské federace a USA k Blízkému východu však zůstává Sýrie, o které se ale dozvídáme pouze z ruského, nikoli amerického pohledu. Kniha také samozřejmě nemůže reflektovat nejnovější vývoj krize na Ukrajině, která se jistě stane jedním z významných milníků bezpečnostní strategie těchto států. Publikace nicméně zcela jasně poukazuje na fakt, že Ruská federace vnímá postsovětský prostor jako sféru svého vlivu a jeho politická, ekonomická i vojenská orientace je pro ni tématem choulostivým a zásadním. Celková tendence chování obou mocností ve vztahu k bezpečnosti, jejich citlivá místa i silné stránky jsou aktuální stále a lze v nich hledat odpovědi na palčivé otázky současnosti.

Z formálního hlediska jsou kapitoly knihy logicky uspořádané a graficky sjednocené. Publikace využívá celé řady vlastních i přejatých tabulek, jež napomáhají její přehlednosti. Seznam literatury a zdrojů je obsáhlý a relevantní. Orientace ve zdrojích je snadná, neboť se autorům podařilo sjednotit způsob odkazování na použitou literaturu. Monografii považuji za obsahově velice užitečnou a přínosnou, neboť nejen v českém prostředí nemá obdoby a obohacuje tak dosavadní výzkum na poli bezpečnostní politiky. S výjimkou

první kapitoly se hodí nejen pro akademickou obec v oboru bezpečnostních studií a mezinárodních vztahů, ale i pro širší veřejnost se zájmem o USA, Rusko a bezpečnost.

Marcela Demková

Literatura

- Eichler, Jan (2011a): *Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR*. 1. vydání. Praha: Karolinum.
- Eichler, Jan (2011b): Proměny bezpečnostní a strategické kultury USA na počátku 21. století. In: Dubský, Zb. et al.: *Doktríny mocností a nejdůležitějších aliancí na počátku 21. století*. Praha: Professional Publishing, s. 33–43.
- Souleimanov, Emil – Hoch, Tomáš (2012): *Role Ruska v konfliktech a oficiálních mírových procesech v Abcházii a Jižní Osetii v letech 1991–2008*. Praha: Auditorium.
- Souleimanov, Emil (2003): Rusko-americké vztahy, východní rozšíření NATO a společný boj proti terorismu. *Mezinárodní politika*, Vol. 27, No. 3, s. 18–20.
- Tichý, Lukáš (2014): Komparace cílů energetické politiky EU a Ruska. In: Veber, V. et al.: *Rusko a Evropa 2013*. Praha: Metropolitan University Prague Press, s. 145–185.
- Tichý, Lukáš (2012): Controversial Issues in the EU–Russia Energy Relations. In: Majer, M. – Ondrejcsák, R. – Tarasovič, V. (eds.): *Panorama of Global Security Environment 2012*. Bratislava: Centre for European and North Atlantic Affairs (CENAA), s. 187–202.
- Waltz, Kenneth (1979): *Theory of International Politics*. Boston, MA: Addison-Wesley.
- Wallerstein, Immanuel (2004): *World Systems Analysis: An Introduction*. Durham, NC: Duke University Press.